

Возняк Григорій, Возняк Ольга

НАУКОВА СПІВПРАЦЯ

МИКОЛИ ЧАЙКОВСЬКОГО ТА МИХАЙЛА КРАВЧУКА

Кременецький обласний гуманітарно-педагогічний інститут
імені Тараса Шевченка,

Тернопільський національний економічний університет

Статтю присвячено опису наукової співпраці М. Чайковського та М. Кравчука. Наведено дані про їх листування, зустріч і плани спільної творчої роботи

Дійсні члени математично-природописно-лікарської секції (МПЛС) Наукового товариства імені Тараса Шевченка (НТШ) у 20-30-х роках ХХ ст. підтримували наукові контакти з такими членами Всеукраїнської академії наук, як Дмитро Граве, Микола Крилов, Михайло Кравчук. Математики-дійсні члени НТШ не обмежувалися тільки публікацією статей. Було опубліковано й монографії, зокрема таких членів НТШ, як В. Левицький, М. Зарицький і М. Чайковський, який мав найтісніші особисті зв'язки з академіком Кравчуком.

Михайло Кравчук народився 30 вересня 1892 р. в с. Човниці Ківерцівського району Волинської області. У 1910 р. золотий медаліст Луцької гімназії стає студентом фізико-математичного факультету Київського університету Св. Володимира. У 1924 р. Михайло Кравчук блискуче захистив докторську дисертацію. У 1925 р. було присвоєно йому звання професора. 29 червня 1929 р. Михайла Кравчука обирають дійсним членом Всеукраїнської Академії Наук.

Про молодого талановитого Кравчука професор Чайковський довідався в серпні 1918 р., коли подав заяву та наукові матеріали про надання йому посади доцента у новозаснованому Кам'янець-Подільському Українському університеті (КПУУ). Справу Чайковського, а також його наукові праці Граве передав М. Кравчукові, який написав на них досить похвальний відгук (про цей факт М. Чайковський виголосив на міському семінарі у Львові 31 жовтня 1967 р.) [1, 28]. Після цього міністерство освіти задовольнило прохання 31-річного доктора філософії про надання йому посади доцента кафедри чистої математики КПУУ.

Після праці в КПУ професор Чайковський викладає в гімназіях Галичини. Однак працювати стає все важче. Польська влада безцеремонно втручається в навчальний процес, чиняться всілякі

політичні утиски щодо українців у панській Польщі. До того ж вчений не мав можливості віддаватися улюбленим науковим дослідженням. Не міг він мріяти і про працю у вищій школі.

У 1924 р. М. Чайковський звернувся до М. Кравчука з проханням допомогти йому переїхати в Радянську Україну. М. Кравчук запропонував Миколі Чайковському посаду доцента в Київському інституті народного господарства, але, на жаль, інститут не міг запросити Чайковського до праці.

Наукові контакти Михайла Кравчука стають більш дійові з 1925 р., коли він став дійсним членом НТШ. Спілкування відбувалось переважно з головою МПЛС В. Левицьким з допомогою листування. Це було дружнє, наукове спілкування. Листів налічувалося біля сорока. У них йде мова і про М. Чайковського. Наприклад, ось що пише академік Кравчук 9 травня 1929 р.: «Недавно дістав листа та рукопис математичної праці М. Чайковського, маю надію надрукувати у виданнях Київського математичного товариства» [2, 212]; 16 листопада 1929 р. (у цей час М. Чайковський працював в Одесі): «...Микола Чайковський уже писав мені з Одеси, а цими днями прислано мені з Харкова на рецензію його великий рукопис. При цій нагоді переслав кілька своїх відбитків» [2, 214]; 10 квітня 1931 р.: «...Проф. Чайковський розвиває велику бібліографічну роботу та взявся до організації праці над математичною частиною Української Радянської Енциклопедії» [2, 215].

В академіка Михайла Кравчука, як дійсного члена НТШ, було кілька спроб особисто зустрітися з дійсними членами НТШ у Львові. У 1927 р. НТШ відмічало 30 років діяльності МПЛС НТШ та 30-річчя директора 25-ти томного збірника МПЛС В. Левицького. Професор Кравчук хотів особисто познайомитися із львівськими математиками, але польська влада не дала дозволу на в'їзд до країни. Київський вчений планував взяти участь у святкуванні ювілею голови МПЛС НТШ, виступити з двома науковими доповідями про конгрес математики у Франції, але поляки не дозволили йому навіть проїхати через Львів [3, 106].

У вересні 1928 р. в Італії (м. Болонья) проводиться Міжнародний математичний конгрес, на який запрошено академіка Кравчука. 30 березня 1928 р. академік Кравчук пише в листі: «...хотів би спланувати подорож так, щоб заїхати хоч на кілька днів до Львова (та і на свою батьківщину – до Луцька)». Відвідати Львів та Луцьк

Кравчук не зміг через відмову йому в одержанні візи на поїздку у Польщу [2, 209].

Особисто професор Чайковський познайомився з академіком Кравчуком на нараді (у Харкові 1929 / 1930 н. р., другий семестр), яку народний комітет освіти України скликав у справі реорганізації інституту народної освіти. Тоді вперше Чайковський був у центральній установі і познайомився з академіком Кравчуком.

25 березня 1931 р. Чайковського як завідувача навчальної частини фізико-хіміко-математичного Одеського інституту відрядили у Харків на нараду – це була друга зустріч Чайковського з Кравчуком. Взимку 1931 р. Микола Чайковський і Михайло Кравчук деякий час разом провели у Кисловодську (Кавказ, Росія). При цій зустрічі багато обмінювалися думками. Зокрема, Чайковський сказав, що зараз займається розв'язуванням рівняння $\sin^9 \alpha + \cos^9 \alpha = 1$. На основі розмови між ними Кравчук зацікавився системою рівнянь $x^9 + y^9 = 1$; $x^2 + y^2 = 1$ та опублікував свої дослідження у статті «Про незвідність деяких многочленів». Дану тему продовжував Чайковський, узагальнивши її системою рівнянь $x^m + y^m = 1$; $x^n + y^n = 1$ [1, 31].

Цю зустріч Кравчука з Чайковським у Кисловодську Радянська влада інкримінувала як зв'язки з націоналістами. М. Кравчук, з 1925 р. член НТШ у Львові, себто в панській Польщі, листувався з «польськими запроданцями» М. Зарицьким та М. Чайковським, першого з них пробував протягти у дійсні члени Академії наук, а другого переманив на Радянську Україну та ще й улаштував заступником директора Інституту математики; і взагалі знає багато мов, з закордонними «буржуазними» вченими підтримує зв'язки.

Микола Чайковський працював у Республіканській термінологічній комісії під керівництвом Кравчука. Брав участь у розробці проекту Українського термінологічно-фразеологічного словника. М. Чайковський разом з академіком Кравчуком розробляли програми для середніх шкіл.

У 1932 р. Чайковський домовився з академіком Кравчуком про написання підручника з вищої алгебри для університетів. Був підписаний навіть договір з «Державним видавничим об'єднанням України». Редактором математичної літератури був Борис Володимирович Фурсенко. Михайло Кравчук написав розділ про наближені обчислення, а Микола Чайковський – про комплексні числа

та про рівняння третього і четвертого степенів. Але у зв'язку з арештом професора Чайковського, а пізніше й академіка Кравчука, робота була припинена, і невідомо куди поділися їхні рукописи.

Повернувшись із заслання, Микола Чайковський намагається дослідити останні сторінки життя і діяльності Кравчука. Пише статті про нього, щоб познайомити молодь України з видатним українським математиком. Одна із них «Гордість української математики», присвячена 75-річчю академіка Кравчука, була надрукована у комсомольській тернопільській газеті «Ровесник» під назвою «Його вчителем був Граве» (1967). У зв'язку з цим Чайковський 30 вересня 1967 р. звернувся з листом до редактора газети «Ровесник» М. Ониськова. У цьому листі він пише: «...справа в тому, що автор обдумує заголовок своєї статті, редактор може і не знати, який заголовок можна дати статті. Зв'язувати особу академіка Кравчука, великого громадянина і великого патріота, з особою Граве – нікуди не годиться. Граве був дуже великий вчений, але як людина, він був негідний; він – один із тих, хто причинився до загибелі Кравчука. А мені головне про те, щоб вивістити нашого великого вченого і патріота. Так що досить було, коли я в одному місці згадав, що Граве був вчителем Кравчука...». У наступному листі 23 жовтня 1967 р. він пише: «...А тепер до вас прохання. Це зв'язано зі справою академіка Кравчука. Довідався я, що десь на Тернопільщині живе людина, яка була при його смерті. Зветься він Федір Маковський, був якимось культ-масовиком, чи щось інше. Потім відсидів своє і десь тепер на волі. Дуже було б потрібно взнати про його координати, бо від нього ми, напевно, дещо багато довідатись би про Кравчука» [4, 88].

Коли б не були заарештовані вчені професор Чайковський та академік Кравчук, то вони б здійснили багато спільних математичних досліджень, цікавих математичних розробок.

Література

1. Чайковський М.А. Михайло Пилипович Кравчук (1892–1942) // Нариси з історії природознавства і техніки. – Вип. 41. – Київ: НАНУ, 1994. – С. 28-42.
2. Листи до В.Й. Левицького (1925-1931) // Михайло Кравчук. Науково-популярні праці / Уклад. Вірченко Н.О. – Київ: НТУУ (КПІ), 2000. – С. 202-216.
3. Чайковський М.А. Діяльність математично-природописно-лікарської секції Наукового товариства ім. Т. Шевченка за 30 років та її директора й редактора 25 томів «Збірника» Володимира Левицького // Збірник МПЛС НТШ. – Т. 26. – Львів, 1927.
4. Возняк Г.М. Математики – дійсні члени Наукового товариства імені Шевченка. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2006. – 128 с.